

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kadın İmgesi, 1980-2000*

Sedanur Giley¹ Mustafa Şahin^{2*}

Öz

Bu araştırmanın amacı; 1980-2000 yılları arasında okutulan ilkököl sosyal bilgiler ders kitaplarında, metinler ve görseller aracılığıyla kadın imgesinin nasıl temsil edildiğini, erkek imgeleriyle karşılaştırmalı bir perspektiften incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülen çalışmada, ders kitapları tarihsel bağlamları dikkate alınarak doküman analizi yoluyla incelenmiş, elde edilen veriler içerik analizi ile sınıflandırılmıştır. Belirlenen temalar söylem-tarihsel yaklaşım doğrultusunda ele alınmış, görsel unsurlar ise çoklu biçimli eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu kapsamda; yirmi yıllık bir süreci kapsayan altı ilkököl Sosyal Bilgiler ders kitabı, Delphi tekniğiyle belirlenen ölçütler doğrultusunda NVivo 15 yazılımı kullanılarak kodlanmıştır. Araştırma bulguları, söz konusu dönemde ders kitaplarında kadın temsillerinin büyük ölçüde geleneksel toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde sunulduğunu göstermektedir. Kadınların çoğunlukla ev içi ve destekleyici rollerle ilişkilendirildiği, erkeklerin ise kamusal, mesleki ve liderlik rolleriyle daha baskın biçimde temsil edildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte özellikle dönemin sonlarına doğru bazı ders kitaplarında daha eşitlikçi temsillere işaret eden sınırlı örneklerle de rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, Ders kitapları, Kadın imgesi.

* Bu çalışma Mustafa Şahin danışmanlığında Sedanur Giley tarafından hazırlanan yüksek lisans tezine dayalı olarak üretilmiş olup, 122K971 numaralı "İlköğretim Programları ve Ders Kitaplarında Kadın İmgesi (1923-2023)" başlıklı TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında desteklenmiş ve 3rd International Interdisciplinary Congress of Women in Science'da (3-5 Ekim 2025) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Bağımsız Araştırmacı, İzmir, Türkiye, [sedanurgiley\[at\]gmail.com](mailto:sedanurgiley[at]gmail.com) ORCID: 0000-0002-1195-1501

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, [msahin66\[at\]gmail.com](mailto:msahin66[at]gmail.com), ORCID: 0000-0001-8789-514X

The Image of Women in Social Studies Textbooks, 1980-2000*

Abstract

The aim of this study is to examine how the image of women is represented through texts and visuals in primary school social studies textbooks used between 1980 and 2000, from a comparative perspective in relation to male images. Within the framework of the qualitative research approach, the textbooks were examined through document analysis by taking their historical context into consideration, and the data obtained were classified through content analysis. The identified themes were examined within the framework of the discourse-historical approach, while visual elements were analyzed using multimodal critical discourse analysis. In this context, six primary school social studies textbooks covering a twenty-year period were coded using NVivo 15 software in accordance with criteria determined through the Delphi technique. The findings of the study indicate that representations of women in textbooks during the period in question were largely shaped by traditional gender stereotypes. Women were predominantly associated with domestic and supportive roles, whereas men were represented more prominently in public, professional, and leadership roles. Nevertheless, particularly toward the end of the period, limited examples suggesting more egalitarian representations were also identified in some textbooks.

Keywords: Social studies, Textbooks, Image of women.

Atıf/Citation: Giley S., & Şahin, M. (2026). The image of women in social studies textbooks. *KADEM Journal of Women's Studies*, 12(1), 81-110. <https://doi.org/10.21798/kadem.2026.204>

¹ This study is based on the master's thesis prepared by Sedanur Giley under the supervision of Mustafa Şahin. It was supported within the scope of the TÜBİTAK 1001 project titled "The Image of Women in Primary School Curricula and Textbooks (1923-2023)" (Project No. 122K971) and was presented as an oral presentation at the 3rd International Interdisciplinary Congress of Women in Science (October 3-5, 2025).

¹ Independent Researcher, İzmir, Türkiye, [sedanurgiley\[at\]gmail.com](mailto:sedanurgiley[at]gmail.com) ORCID: 0000-0002-1195-1501

² Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education, Division of Social Studies Teaching, İzmir, Türkiye, [msahin66\[at\]gmail.com](mailto:msahin66[at]gmail.com), ORCID: 0000-0001-8789-514X

Extended Abstract

The purpose of this study is to examine how the image of women was constructed in Turkish primary school social studies textbooks published and used between 1980 and 2000 through textual and visual representations. Adopting a comparative perspective, the study also explores how female images were positioned in relation to male representations. This period is particularly significant due to the profound political, economic, and cultural transformations experienced globally and in Türkiye, including the rise of neoliberal policies, changing family structures, and the growing visibility of women's movements. As official pedagogical materials, textbooks play a key role in transmitting dominant social norms and values to younger generations. Accordingly, analyzing gender representations in textbooks offers insight into how gender regimes are reproduced, legitimized, or cautiously rearticulated within formal education. While existing research has addressed gender representations in Turkish textbooks, much of it relies primarily on content analysis and focuses mainly on textual data. This study contributes to the literature by integrating the discourse-historical approach with multimodal critical discourse analysis, enabling a more comprehensive examination of how gendered meanings are produced through language, visuals, and historical context.

This research is designed as a qualitative study based on historical document analysis. The dataset consists of six primary school social studies textbooks (grades 4 and 5) from the 1980-2000 period, selected through purposive sampling. Selection criteria included publication year, curricular relevance, and textual and visual richness. The textbooks were digitized using Optical Character Recognition, and textual and visual data were systematically coded in NVivo 15 based on Delphi-derived criteria. The analysis proceeded through document analysis, content analysis, discourse-historical interpretation with attention to nomination and predication strategies, and multimodal visual analysis treating images as independent meaning-making resources. Reliability was ensured through double coding, with inter-coder agreement exceeding accepted thresholds, and methodological triangulation across data types.

The findings indicate that gender representations in social studies textbooks during this period were largely structured around traditional norms. Male figures appeared more frequently than female figures in both texts and visuals and were predominantly associated with public, professional, and authoritative roles such as leaders, soldiers, and administrators. Women, by contrast, were mainly represented in domestic, caregiving, and supportive roles, particularly as mothers, wives, or assistants. Female visibility in public and institutional spaces remained limited, and even when women appeared in professional contexts, they were typically confined to socially accepted occupations such as teaching or nursing. Linguistic analysis showed that men were described using active and valorizing adjectives (e.g., "brave," "heroic," "leader"), whereas women were more often associated with emotional and relational descriptors (e.g., "self-sacrificing," "patient," "caring"). Visual analysis reinforced these patterns

through spatial arrangements, body postures, and symbolic elements. Although a modest increase in women's visibility emerged in the late 1990s, particularly in education and employment-related representations, this quantitative change did not correspond to a substantial qualitative shift toward gender equality.

Interpreted through the discourse-historical approach, the findings point to a strong continuity of patriarchal discourse across the 1980-2000 period. Textbooks from the early 1980s reflect the sociopolitical climate following the 1980 military coup, emphasizing family-centered values, social order, and clearly differentiated gender roles. Women were primarily defined through motherhood and domestic responsibility, while men were positioned as economic providers and public actors. The 1990s, shaped by the growing visibility of women's movements and international gender equality frameworks, introduced limited discursive openings. However, these shifts were reflected in textbooks in a cautious and largely surface-level manner. Rather than critically addressing structural gender inequalities, textbooks tended to incorporate women's presence in public life without challenging existing hierarchies, underscoring their conservative and stabilizing function within a centralized education system.

Overall, the study demonstrates that primary school social studies textbooks published between 1980 and 2000 did not adopt a transformative approach to gender equality. Although women's visibility increased slightly over time, representations largely remained confined to traditional and supportive roles, while men continued to dominate narratives of authority, leadership, and national identity. These findings highlight that textbooks function not only as educational tools but also as ideological texts shaped by broader sociopolitical contexts. From a discourse-historical perspective, the period is characterized more by continuity and cautious adaptation than by rupture or substantial transformation. Advancing gender equality in education therefore requires not only increasing female visibility but also critically rethinking the discursive frameworks through which gender roles are constructed and normalized in curricular materials.

Keywords: Social studies, Textbooks, Image of women.

Giriş

Eğitim sistemleri; bilgi ve beceri aktarımının yanı sıra toplumsal değerlerin, normların ve ideolojik kabullerin kuşaklararası yeniden üretimini sağlayan temel kurumsal yapılardır. Ders kitapları bu süreçte, resmi bilginin taşıyıcısı olmanın ötesinde toplumsal gerçekliğin nasıl kavranması gerektiğine ilişkin pedagojik ve ideolojik mesajlar sunmaktadır (Althusser, 2000; Apple, 2014). Özellikle SB (sosyal bilgiler) ders kitapları, yurttaşlık bilinci, tarihsel hafıza ve toplumsal kimlik inşasında merkezi bir rol üstlenerek devletin makbul yurttaş anlayışını görünür kılan temel materyaller arasında yer almaktadır (Pingel, 2010). Toplumsal cinsiyet, biyolojik kadın-erkek ayrımından ziyade bu farklılıklara toplum tarafından yüklenen anlamlar, roller ve beklentiler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Connell, 2022). Eğitim ortamları ve özellikle ders kitapları, bu rollerin doğal ve meşru kabul edilerek yeniden üretildiği temel alanlar arasında yer almakta; kadın ve erkeklere atfedilen roller, öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının erken yaşlardan itibaren biçimlenmesinde etkili olmaktadır (UNESCO, 2022). Güncel çalışmalar, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet temsillerinin büyük ölçüde kalıplaşmış roller üzerinden sunulduğunu ve bunun eşitsizliklerin yeniden üretimine katkı sağladığını göstermektedir (Blumberg, 2015).

Ders kitaplarına odaklanan araştırmalar, bu metinlerin çoğunlukla erkek merkezli bir tarih ve toplum anlatısı sunduğunu; kadınları ise özel alanla ilişkilendirilen, pasif ve destekleyici roller içinde konumlandığını göstermektedir. Türkiye bağlamındaki çalışmalar, ders kitaplarında kadınların niceliksel olarak sınırlı biçimde temsil edildiğini, mesleki çeşitliliğin dar tutulduğunu ve kadınların tarihsel ya da siyasal özne olarak nadiren görünür kılındığını ortaya koymaktadır (Davarcı, 2021; Güneş, 2008; Helvacıoğlu, 2000; Kancı, 2008; Süer, 2024; Şahin vd., 2022). Ayrıca dilsel çözümler, erkek karakterlerin kadınlara kıyasla daha sık adlandırıldığını göstermektedir.

1980-2000 dönemi küresel ve ulusal ölçekte siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin belirginleştiği bir zaman dilimidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla piyasa merkezli yönetim anlayışı güç kazanmış; sosyal devlet uygulamalarının daralması ve bireysel sorumluluk vurgusunun artması, eğitim dâhil toplumsal yaşamın

farklı alanlarını etkilemiştir (Laruffa, 2022). Bu süreçte ders kitapları, toplumsal düzenin meşru kabul edilen normlarını yeni kuşaklara aktaran kültürel metinler olarak değerlendirilmiştir (Apple, 2014).

Türkiye’de bu dönem, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında şekillenen siyasal iklim ve neoliberal ekonomi politikalarıyla belirlenmiştir. Siyasal alanın sınırlandırılması ve merkezîyetçi yönetim anlayışının güçlenmesi, eğitim politikaları ve ders kitaplarında söylemsel süreklilikleri pekiştirmiş; kırılmalar çoğunlukla örtük biçimlerde ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2025). Kültürel düzlemde aile kurumunun merkezî konumu güçlenmiş; toplumsal cinsiyet temsillerinde kadınlar annelik ve ev içi rollerle, erkekler ise kamusal alan ve otoriteyle ilişkilendirilmiştir. 1990’lı yıllarda kadın hareketinin artan görünürlüğü ders kitaplarına sınırlı ve çoğunlukla betimleyici düzeyde yansımış, eleştirel ve dönüştürücü bir söylem sınırlı kalmıştır (Arat, 1998).

Amaç ve Önem

Bu araştırmanın temel amacı 1980-2000 yılları arasında Türkiye’de kullanılan ilkökul SB ders kitaplarında kadın imgesinin dilsel ve görsel düzlemde nasıl temsil edildiğini incelemektir. Çalışma bu temsillerin hangi dilsel ve görsel düzenekler aracılığıyla kurulduğunu ve zaman içinde ortaya çıkan değişim ve süreklilikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma, ders kitaplarında kadınlara atfedilen rollerin, konumların ve anlam çerçevelerinin, dönemin siyasal, sosyal ve ideolojik bağlamı içinde nasıl şekillendiğini bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde SB kitaplarında toplumsal cinsiyet temsillerinin farklı dönemler ve ders kitapları temelinde çeşitli araştırmacılar tarafından ele alındığı ancak çalışmaların büyük ölçüde doküman analizi ve içerik analizi ile sınırlı kaldığı görülmüştür (Aşçı, 2020; Demirel, 2010; Dünder, 2021; Fidan, 2019; Karaboğa, 2020; Küçük Karaca, 2022; Sönmez, 2020; Süer, 2024). Dilsel ve görsel öğelerin birlikte ele alındığı çalışmalarda dahi görsel unsurların çoğu zaman ikincil düzeyde incelendiği ya da ayrıntılı bir çözümlemeye tabi tutulmadığı dikkat çekmektedir. Bu araştırma ise ilkökul SB kitaplarını söylem-tarihsel yaklaşım (STY) ile çoklu biçimli eleştirel söylem çözümlemesini (ÇBESÇ) birlikte kullanarak incelemekte, böylece hem yöntemsel hem de tarihsel açıdan özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu araştırma tarihsel doküman incelemesine dayalı nitel bir araştırma olarak yapılandırılmıştır. Araştırma deseni çok katmanlı bir analiz anlayışı üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda çalışma doküman analizi, içerik analizi, STY ve ÇBESÇ çerçevesinde yapılandırılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Veri Toplama Süreci

İlgili dönemin Tebliğler Dergisi taranmış ve 36 SB kitabı belirlenmiştir. Evrenin tamamının incelenmesi, derinlikli çözümleme hedefleri doğrultusunda olanaklı görülmediğinden amaçlı örnekleme ile sınırlandırılmıştır (Maxwell, 2013). Örnekleme dâhil edilecek kitaplar; yayımlandıkları yıl, sınıf düzeyi, içerik yoğunluğu, metin ve görsel çeşitliliği, okunabilirlik düzeyi gibi ölçütler doğrultusunda ön incelemeye tâbi tutulmuştur. Bu çerçevede her bir öğretim programını (1968, 1990 ve 1998) temsilen 4. ve 5. sınıf düzeyinde birer kitap olmak üzere toplam altı kitapla sınırlandırılmıştır. Seçilen kitaplar yüksek çözünürlükte taranarak dijital ortama aktarılmış, OCR tekniğiyle metinleştirilmiş, son aşamada veriler NVivo-15'e aktarılmış ve kodlama süreci başlatılmıştır. İncelenen kitaplar şunlardır:

İlgili ÖP Dönemi	Sınıf Düzeyleri	Ders Kitapları
1968 ÖP	4. sınıf	Sanır vd. (1983). İlkokul sosyal bilgiler-4
	5. sınıf	Sanır vd. (1987). Sosyal bilgiler-5
1990 ÖP	4. sınıf	MEB. (1990). İlkokullar için sosyal bilgiler-4
	5. sınıf	Şahin ve Şahin (1996). İlköğretim sosyal bilgiler-5
1998 ÖP	4. sınıf	Şenünver vd. (1999a). İlköğretim okulu sosyal bilgiler-4
	5. sınıf	Şenünver vd. (1999b). İlköğretim okulu sosyal bilgiler-5

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Verilerin hangi ölçütler doğrultusunda elde edileceğini belirleyen temel araç, Karakuş Özdemirci ve diğerleri (2024) tarafından geliştirilen Delphi uzlaşılı ölçütleridir. Analiz süreci ise birbirini tamamlayan dört teknik kullanılarak yürütülmüştür: İlk aşamada doküman analizi yoluyla ders kitapları birincil veri kaynağı olarak incelenmiştir. Yayımlanma yılı, sınıf düzeyi, sayfa sayısı ve görsel yoğunluk gibi betimleyici özellikler kayda geçirilmiştir. Bu aşama ders kitaplarının dönemin pedagojik ve kültürel tercihlerini yansıtan tarihsel belgeler olarak ele alınmasına ve analiz için gerekli bağlamın oluşturulmasına hizmet etmiştir (Bowen, 2009). İkinci aşamada oluşturulan veri seti içerik analiz ile çözümlenmiş, dijitalleştirilen metin ve görseller NVivo15 yazılımına aktarılmıştır. Kodlama sürecinde söz konusu Delphi uzlaşılı ölçütleri esas alınmış böylece dilsel ve görsel temsiller karşılaştırılabilir bir analitik çerçeve içinde ele alınmıştır. Kodların birleştirilmesiyle yedi ana tema oluşturulmuş ve kadın ile erkek temsillerine ilişkin tekrar eden örüntüler sistematik biçimde ortaya konulmuştur (Terry & Hayfield, 2021). Üçüncü aşamada içerik analizi ile belirlenen örüntüler, STY çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu kapsamda özellikle atama ve yükleme stratejilerine odaklanılarak kadın ve erkek figürlerin söylemde nasıl adlandırıldığı, hangi niteliklerle tanımlandığı ve bu temsillerin tarihsel-ideolojik bağlamla nasıl ilişkilendirildiği analiz edilmiştir (Reisigl, 2017; Van Dijk, 1995). Dördüncü aşamada görsel veriler ÇBESÇ ile incelenmiş, görseller bağımsız anlam üreten göstergeler olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede beden sunumları, mekânsal düzenlemeler, semboller ve görsel hiyerarşiler değerlendirilmiş, temsiller tarihsel ve toplumsal bağlamları içinde yorumlanmıştır (Ledin & Machin, 2017).

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Bu araştırmada bulguların geçerliliği ve güvenirliliği nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve doğrulanabilirlik ölçütleri doğrultusunda ele alınmıştır (Creswell, 2014). İnandırıcılığı artırmak amacıyla kitaplardan elde edilen dilsel temsiller STY çerçevesinde, görsel temsiller ise ÇBESÇ yoluyla ele alınmıştır (Ledin & Machin, 2017; Wodak, 2015). Aktarılabilirliği desteklemek amacıyla araştırmanın kapsamı, veri kaynakları, analiz basamakları ve bulgular ayrıntılı biçimde betimlenmiştir. Tutarlılığı sağlamak için kodlama

süreci iki bağımsız araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Kodlayıcılar arası uyum Miles & Huberman'ın (1994) önerileri doğrultusunda değerlendirilmiş ve %80'in üzerindeki uyum düzeyi yeterli kabul edilmiştir. Doğrulanabilirliği güçlendirmek amacıyla örneklem seçimi, veri toplama ve analiz süreci ayrıntılı biçimde kayıt altına alınarak izlenebilir bir denetim izi oluşturulmuştur.

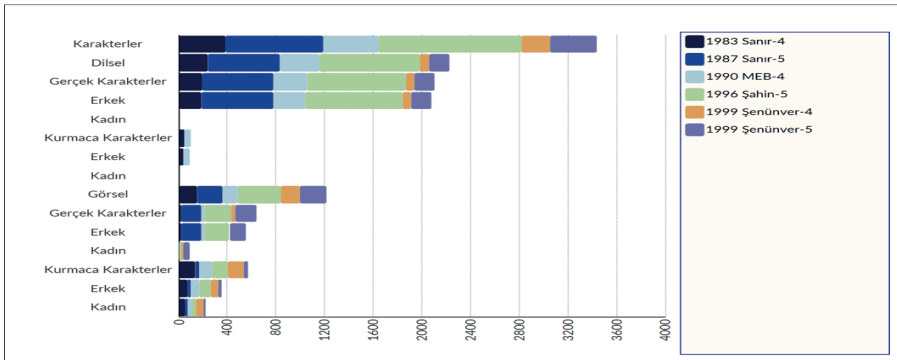
Bulgular

Araştırma bulguları; ders kitaplarında yer alan metin ve görsellerin, STY ile ÇBESÇ çerçevesinde incelenmesi sonucunda elde edilmiştir. Bu analiz sürecinde kadın ve erkek imgelerinin hangi toplumsal rollerle ilişkilendirildiği, bu rollerin dilsel ve görsel araçlar aracılığıyla nasıl yapılandırıldığı belirlenmiştir.

Karakterler

Bu tema kapsamında SB kitaplarında kadın ve erkek isimlerinin metinlerdeki kullanım biçimleri incelenmiştir. Temaya ilişkin referans sıklıkları Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. “Karakterler” Kodlarındaki Referans Sayıları

Şekil 1'e göre 1980-2000 dönemi SB kitaplarında, kadın ve erkek karakterler arasındaki temsil dengesizliği belirgin biçimde görülmektedir. Özellikle 1983, 1987, 1990 ve 1996 yıllarına ait kitaplarda erkek karakterler hem dilsel hem de görsel düzlemde kadınlara göre çok daha sık yer almıştır.

Şekil 2. “Karakterler” Referanslarının Kelime Bulutu

Şekil 2'deki kelime bulutunda en sık kullanılan ilk 50 kişinin isim ve unvanlarının frekans dağılımı ortaya konulmuştur. Sözcüklerin boyutu, metinlerdeki kullanım sıklığını yansıtmakta olup en belirgin biçimde “Mehmet” ismi öne çıkarken onu “paşa”, “sultan”, “bey”, “Osman”, “Murat” ve “Mustafa” gibi isimler ve tarihsel unvanlar izlemektedir.

Görsel 1. *Robinson Crusoe Karakterinin Betimlenmesi* (Sanır vd., 1983, s.6)

Robinson Crusoe (kruso), 28 yıl, tek başına yaşadığı adada, kimi zaman kıyıda oturur, balık avlardı. Böylece hem yiyecek sağlar, hem de yakından geçerek kendisini kurtaracak bir gemiyi, umutla beklerdi. Akıntıların kıyıya yakın bir yere sürüklediği batık gemi de resimde görülüyor.

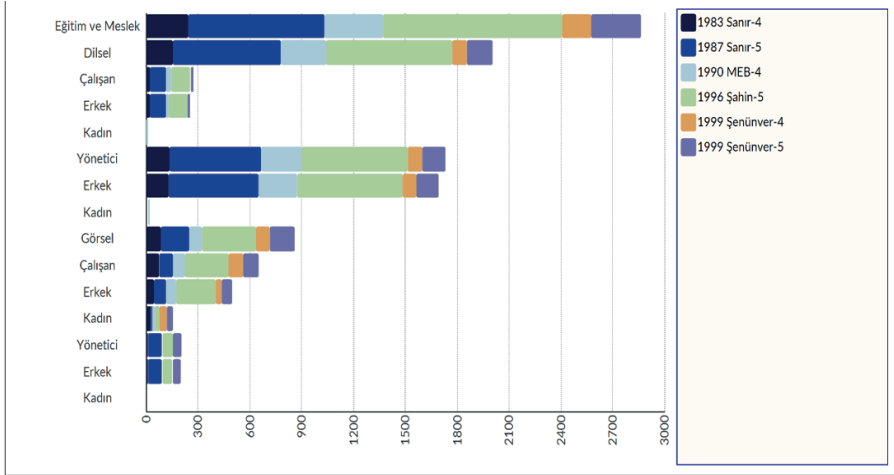
Görsel 1’de yer alan kurmaca anlatıda erkek karakter açık bir özne konumunda inşa edilirken, kadın figürünün yokluk üzerinden temsil edildiği görülmektedir. Bu temsil biçimi özneleşme süreçlerinin belirli

bir cinsiyet etrafında yapılandırıldığını düşündürmektedir. Anlatıda hayatta kalma, mücadele ve üretkenlik gibi nitelikler erkek karakterle ilişkilendirilmekte, kadınlara ilişkin herhangi bir eylem, rol veya özelliğin ne görsel ne de dilsel düzeyde kurulmadığı dikkat çekmektedir. Kadının söylem dışı bırakılması, olumsuz bir betimlemeden çok, bu nitelik alanlarının erkeklikle özdeşleştirilmesini olağan ve sorgulanmaz kılan bir işlev üstlenmektedir.

Eğitim ve Meslek

Bu tema kapsamında SB kitaplarında kadın ve erkeklerin eğitim süreçlerindeki rolleri ile mesleki temsillerinin toplumsal yapı bağlamında nasıl ele alındığı incelenmiştir. Temaya ilişkin referans sıklıkları Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. “Eğitim ve Meslek” Kodlarındaki Referans Sayıları

Şekil 3'te eğitim ve meslek hususu kadın ve erkeklerin toplumsal rollerdeki temsilleri açısından belirgin bir farklılık göstermiştir. 1999 yılı 4. ve 5. sınıf kitaplarında kadın figürlerin temsili önceki dönemlere göre kısmen artsa da bu artış erkeklerin hâkimiyetini zayıflatacak düzeye ulaşmamıştır. Dönem boyunca kadınlar genellikle öğretmenlik, hemşirelik ya da ev içi rollerle sınırlandırılırken; yönetici, mühendis veya kamu görevlisi gibi kamusal statü içeren mesleklerde erkeklerin öne çıktığı görülmüştür.

Şekil 4. “Eğitim ve Meslek” Referanslarının Kelime Bulutu

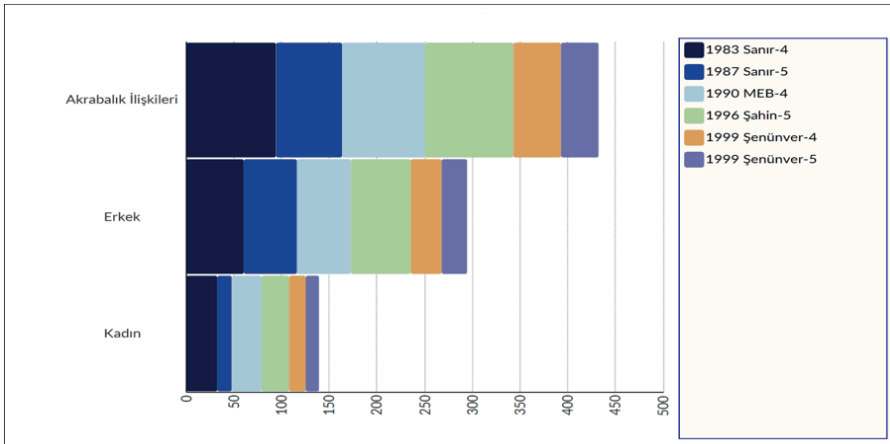

Şekil 4’teki kelime bulutunda en sık kullanılanlar arasında “paşa”, “sultan”, “padişah” ve “komutan” gibi unvanların öne çıktığı görülmektedir. Görselde kadın karakterlere ait herhangi bir terim bulunmamaktadır. Bu durum veri setindeki temsil sıklığının görseldeki dağılımına yansımaktadır.

Akrabalık İlişkileri

Bu tema kapsamında SB kitaplarında kadınların aile içindeki toplumsal rollerinin hangi bağlamlarda ve hangi sıklıkta vurgulandığı incelenmiştir. Temaya ilişkin referans sıklıkları Şekil 5’teki verilmiştir.

Şekil 5. “Akrabalık İlişkileri” Kodlarındaki Referans Sayıları

Şekil 5'te akrabalık ilişkilerinde erkeklerin kadınlara kıyasla daha görünür biçimde temsil edildiği görülmektedir. Bulgular ders kitaplarında erkeklerin aile içindeki roller bağlamında daha merkezi, kadınların ise genellikle sınırlı bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir. Özellikle 1990'ların sonuna kadar bu temsil biçiminde kayda değer bir değişim olmadığı, kadınların görünürlüğündeki artışın ise sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir.

Şekil 6. “Akrabalık İlişkileri” Kadın ve Erkek Referanslarının Kelime Bulutları

Şekil 6'da yer alan kelime bulutları, akrabalık ilişkileri bağlamında kadın ve erkek temsillerinin dilsel düzeyde nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Kadınlara ilişkin kelime bulutunda anne, eş ve aile içi rollerle bağlantılı ifadelerin daha belirgin biçimde öne çıkması, kadın imgesinin ilişkisel ve bakım odaklı bir çerçevede kurulduğunu düşündürmektedir. Erkeklerle ait kelime bulutunda ise baba ve otoriteyle ilişkili ifadelerin daha görünür olması, erkek kimliğinin aile içinde yönlendirici ve düzenleyici bir konumla ilişkilendirildiğine işaret etmektedir. Bu dağılım, akrabalık ilişkilerinin ders kitaplarında toplumsal cinsiyet temelli bir anlamlandırma çerçevesi içinde sunulduğunu göstermektedir.

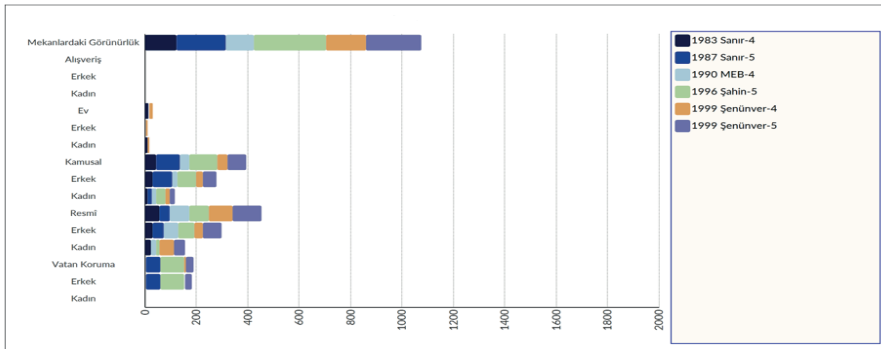
Bu nicel ve dilsel bulgular, akrabalık ilişkilerinin ders kitaplarında metin düzeyinde nasıl yapılandırıldığıнын ayrıca ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirilen alıntılar, aile içindeki rollerin

toplumsal cinsiyet temelli bir hiyerarşi çerçevesinde kurulduğuna işaret etmektedir. Örneğin, *“Parayı, baba kazanır; onun kazancı yetmiyorsa, anne de bir işte çalışır”* ifadesi (Sanır vd., 1983, s. 13) babayı birincil gelir sağlayıcı olarak konumlandırırken, annenin çalışmasını koşullu ve ikincil bir katkı olarak tanımlamaktadır. Bu söylem, ekonomik sorumluluğun öncelikle erkeklerle özdeşleştirildiğini düşündürmektedir. Bir diğer örnekte, *“Anne ilk eğitici, öğretmenin yardımcısı, kocasının eşi ve danışmanıdır”* ifadesi (MEB, 1990, s. 16) ise kadın imgesini çoklu roller üzerinden sunmakla birlikte, bu rollerin büyük ölçüde ilişkisel ve destekleyici bir çerçevede kurgulandığını göstermektedir. Anne figürünün eğitim sürecindeki rolü merkezi görünse de bu rol ev içi alanla sınırlandırılmakta ve kamusal eğitim alanında “yardımcı” bir konuma indirgenmektedir. Benzer biçimde, kadının “kocasının eşi ve danışmanı” olarak adlandırılması, kadın öznenin bağımsız bir toplumsal aktör olarak değil, erkek özne etrafında konumlanan tamamlayıcı bir figür olarak temsil edildiğine işaret etmektedir.

Mekânlardaki Görünürlük

Bu tema kapsamında SB kitaplarında kadın ve erkek karakterlerin farklı mekânlarda hangi roller ve bağlamlar içinde temsil edildiği incelenmiştir. Temaya ilişkin referans sayıları Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7. “Mekânlarda Görünürlük” Kodlarındaki Referans Sayıları

Şekil 7’de kadın ve erkek figürlerinin farklı mekânlarda nasıl temsil edildiği görülmektedir. Özellikle kamusal alan ve resmi mekânlarda erkeklerin daha yoğun biçimde yer aldığı görülmektedir. Genel olarak tüm kitaplarda

erkeklerin kamusal ve resmi alanlarda ön planda, kadınların ise daha çok ev mekânı gibi sınırlı kategorilerle ilişkilendirildiği görülmektedir. 1990'ların sonuna doğru kadın temsillerinde kısmi bir artış gözlense de erkeklerin özellikle kamusal alan ve vatan koruma bağlamındaki belirgin üstünlüğü değişmeden devam etmiştir.

Görsel 2. *Bir Tahıl Pazarı Betimlemesi* (Sanır vd., 1983, s. 52)

Bir kasabanın tahıl pazarından bir bölüm.

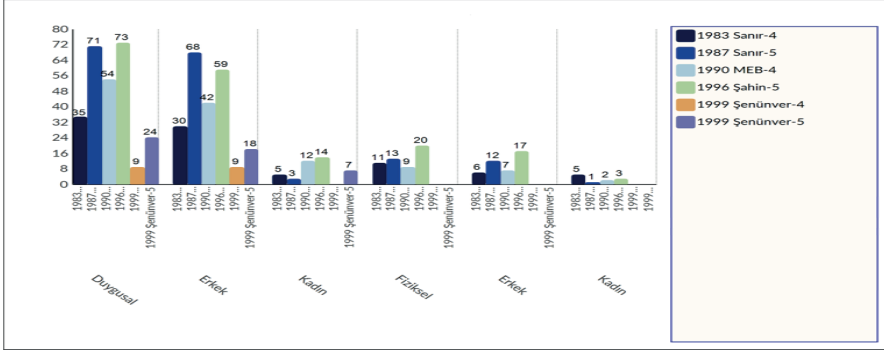
Görsel 2’de pazar mekânının yalnızca erkekler aracılığıyla temsil edilmesi, ekonomik öznenin açık biçimde erkek olarak kurulmasına işaret etmektedir. Bu durum ticaret ve kamusal üretim alanlarının belirli bir cinsiyetle ilişkilendirilmesini doğal ve olağan haline getirmektedir. Kadın figürlerinin görselde yer almaması ise bu niteliklerin kadınlara atfedilmediğini, kamusal ve ekonomik etkinliklerin söylem olarak erkeklere özgü bir alan olarak çerçevelendiğini düşündürmektedir. Görsel ve bağlam bilgisi birlikte değerlendirildiğinde, kadınların pazar yeri gibi gündelik ekonomik mekânlarda yokluk üzerinden temsil edildiği görülmektedir. Bu yokluk, kadınların toplumsal hayattaki varlığının inkârı değil, belirli mekân ve faaliyet türlerinden sistematik biçimde dışlanması yoluyla anlam üreten bir söylemsel düzenin parçası olarak okunabilir.

Görsel 3. Resmi Alanlarda Kadın ve Erkeğin Temsili (MEB, 1990, s. 143)

Görsel 3'te kadın ve erkek figürlerin varlığı her iki cinsiyetin de sağlık hizmetleriyle ilişkilendirildiğine işaret etmekte ancak mesleki konumların ve eylem türlerinin nasıl dağıtıldığına dair örtük bir hiyerarşi üretmektedir. Bu durum kadınların daha çok destekleyici rollerle, erkeklerin ise yönetsel konumlarla ilişkilendirilmesine zemin hazırlayan bir temsil düzeni oluşturabilmektedir. Görsel, kadınların sağlık alanındaki varlığını görünür kılmakla birlikte, belirli rol ve statülerle sınırlandıran bir çerçeve üretmektedir. Böylece kadın imgesi yalnızca açık temsil yoluyla değil, üstlenemedikleri roller üzerinden de yokluk üzerinden temsil edilmekte; kamusal ve kurumsal alanlardaki cinsiyet temelli ayrımlar doğal ve olağan bir düzen olarak yeniden üretilmektedir.

Sıfatlar

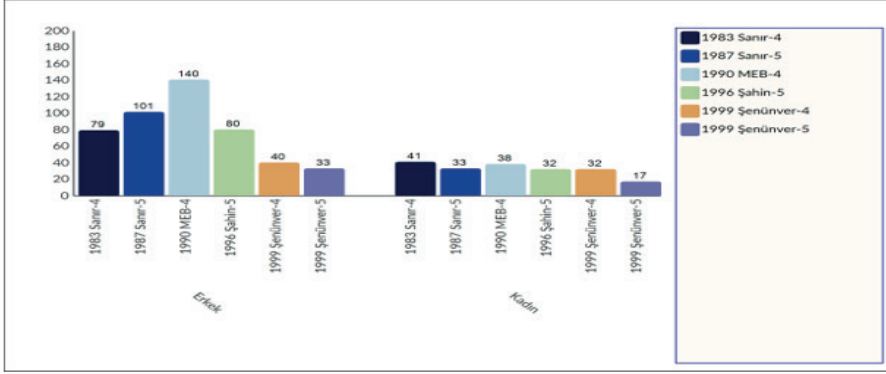
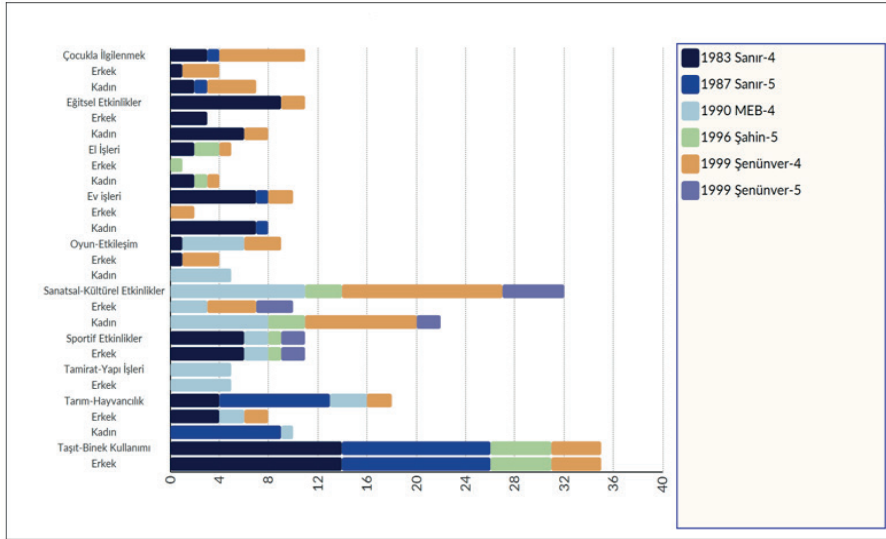
Bu tema kapsamında SB kitaplarında kadın ve erkek karakterleri nitelemek amacıyla kullanılan sıfatlar incelenmiştir. Temaya ilişkin referans sayıları Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8. “Sıfatlar” Kodlarındaki Referans Sayıları

Şekil 8’deki bulgular, kadın ve erkek karakterlerin hangi niteliklerle tanımlandığını ve bu niteliklerin cinsiyetler arasında nasıl dağıldığını göstermektedir. Erkeklerle atfedilen sıfatların tüm dönemlerde kadınlara kıyasla daha yüksek olması, erkek figürlerin metinlerde daha merkezi ve ayrıntılı biçimde nitelendirildiğine işaret etmektedir. Erkeklik güç, eyleyicilik ve kamusal görünürlük çağrışımı taşıyan sıfatlarla ilişkilendirilirken; kadınlara yönelik sıfatların daha sınırlı ve çoğunlukla duygusal, ilişkisel ve bakım odaklı nitelikler etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dağılım kadın imgesinin söylemsel düzeyde daha az çeşitlendirildiğini ve toplumsal roller üzerinden tanımlandığını; erkekliğin ise normatif ve belirleyici bir özne konumunda kurgulandığını düşündürmektedir.

Etkinlik ve Eylem

Bu tema kapsamında SB kitaplarında kadın ve erkek karakterlerin günlük yaşamda, iş hayatında ve çeşitli özel etkinliklerde üstlendikleri roller incelenmiştir. Temaya ilişkin dilsel kodlardaki referans sayıları Şekil 9’da verilmiştir.

Şekil 9. “Etkinlik ve Eylem” Dilsel Kodlarındaki Referans Sayıları**Şekil 10.** “Etkinlik ve Eylem” Görsel Kodlarındaki Referans Sayıları

Şekil 9'daki yer alan referans sayıları, kitaplarda kadın ve erkek karakterlerin etkinlik ve eylemlerle ilişkilendirilme sıklıklarının cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Erkek karakterlere ilişkin referansların kadınlara kıyasla daha yüksek olması, erkek figürlerin metinlerde eylem ve etkinlik bağlamında daha sık anıldığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık kadın karakterlere yönelik referans sayılarının daha sınırlı kalması, kadın imgesinin eylem temelli anlatılarda daha dar bir görünürlük alanına sahip olduğunu düşündürmektedir. Bu nicel

dağılım, kadın ve erkek karakterlerin ders kitaplarında eylem düzeyinde eşit yoğunlukta yer almadığını göstermekte; kadın imgesinin etkinlik ve eylemlerle ilişkilendirilme bakımından görece daha sınırlı biçimde temsil edildiğine işaret etmektedir.

Şekil 10'daki görsel kodlara ilişkin referans sayıları, kadın ve erkek karakterlerin farklı etkinliklerle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Kadınlar daha çok çocukla ilgilenme, bakım ve gündelik sorumluluklar gibi ilişkisel eylemlerle temsil edilirken; erkekler sportif faaliyetler, tarım ve hayvancılık ile taşıt ya da binek kullanımı gibi fiziksel ve üretimle ilişkilendirilen etkinliklerde daha görünürdür. Kadınların bu eylem alanlarında sınırlı biçimde yer alması, görsel temsillerde kadın imgesinin belirli etkinlik türlerinde yoğunlaştığını ve bazı alanlarda daha az görünür kılındığını düşündürmektedir.

Görsel 4. Aile İçindeki Etkinlikler (Şenünver vd., 1999, s. 19)

Görsel 4'te aile içi etkinliklerin sunumu, toplumsal cinsiyet temelli rol dağılımını görünür kılmaktadır. Erkek figürlerin dünya küresiyle ilişkili eğitsel bir etkinlik içinde betimlenmesi, erkekliği bilgi ve öğrenmeyle ilişkilendirirken; kadın figürün örgü örme eylemiyle sunulması, kadını ev içi üretim alanına yerleştirmektedir. Kadının yanında konumlandırılan

kız çocuğunun bu etkinliği izlemesi, kadınlık rollerinin kuşaklar arası aktarımına işaret eden örtük bir anlam üretmektedir. Bu karşıtlık, aile içi iş bölümünün görsel düzeyde toplumsal cinsiyet temelli bir çerçevede kurgulandığını düşündürmektedir.

Görsel 5. Kadınların Köyde Kış Hazırlığı (Sanır vd., 1983, s. 22)

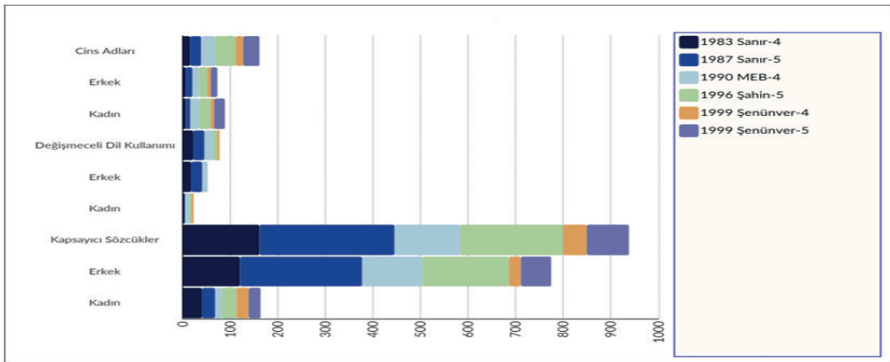
Köyde kış hazırlığı: Ev kadınları, taze fasulyeyi kurutup kışa saklamak ve turşu için hazırlamak üzere, birbirine yardım ediyor (imece).

Görsel 5'te köy ortamında kadınların kış hazırlığı kapsamında yürüttükleri kolektif faaliyetler, kadın imgesinin üretkenlik ve emek bağlamında nasıl çerçevelendiğini göstermektedir. Kadınların birlikte ve eş zamanlı biçimde çalışırken sunulması, emeğin gündelik yaşamın sürekliliği açısından önemini görünür kılmaktadır. Ancak bu üretkenlik, kamusal ya da ekonomik bir değer alanı yerine, ev içi ve yarı-özel kırsal yaşam bağlamında anlamlandırılmaktadır. Emek yoğun faaliyetlerin kadınlara atfedilmesi, kadın imgesinin fedakârlık ve süreklilik temaları etrafında "doğal" bir sorumluluk olarak kurgulandığını düşündürmektedir. Erkek figürlerinin yokluğu ise bu tür üretim süreçlerinin toplumsal cinsiyet temelli biçimde kadınlara ait bir alan olarak kodlandığına işaret etmektedir.

Dil Kullanımı

Bu tema kapsamında SB kitaplarında kadın ve erkeklere yönelik kullanılan dilsel ifadeler incelenmiştir. Temaya ilişkin referans sayıları Şekil 11’de verilmiştir.

Şekil 11. “Dil Kullanımı” Kodlarındaki Referans Sayıları

Şekil 11’de yer alan “dil kullanımı” kodlarına ilişkin referans sayıları, kitaplarda kadın ve erkek imgelerinin dilsel düzeyde nasıl kurulduğunu nicel olarak görünür kılmaktadır. Bazı kavram ve sözcüklerin diğerlerine kıyasla daha yüksek referans sayılarına sahip olması, ders kitaplarında belirli aktörlerin ve kimliklerin dilsel olarak daha merkezi bir konuma yerleştirildiğini göstermektedir.

Şekil 12. “Dil Kullanımı” Referanslarının Kelime Bulutu

Şekil 12'deki yer alan kelime bulutu, ders kitaplarında dil kullanımının toplumsal cinsiyet temsillerini nasıl yapılandığını görünür kılmaktadır. Kelimelerin dağılımı, erkek figürlerin tarihsel, siyasal ve kamusal alanla ilişkili kavramlar etrafında yoğunlaştığını; kadınlara ilişkin ifadelerin ise daha çok ilişkisel ve tamamlayıcı bağlamlarda yer aldığını düşündürmektedir. Bu durum, dilin yalnızca betimleyici bir araç olmadığını aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreten söylemsel bir mekanizma olarak işlediğini göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada 1980-2000 yılları arasında Türkiye'de okutulan ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında kadın imgesinin metinler ve görseller aracılığıyla nasıl kurulduğu çok katmanlı bir çözümleme çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, kadınların ders kitaplarında sayısal olarak daha sınırlı biçimde temsil edildiğini, niteliksel olarak ise çoğunlukla aile, bakım, duygusallık ve destekleyicilik ekseninde konumlandırıldığını göstermektedir. Buna karşılık erkek figürler tarihsel olayların öznesi, kamusal yaşamın asli aktörü, ekonomik üretimin taşıyıcısı ve otoritenin temsilcisi olarak daha görünür bir konumda yer almaktadır. Bu durum, ders kitaplarının yalnızca bilgi aktaran pedagojik araçlar olmadığını aynı zamanda hangi toplumsal rollerin meşru, doğal ve arzu edilir kabul edildiğini öğrencilere aktaran ideolojik metinler olarak işlediğini ortaya koymaktadır (Althusser, 2000; Apple, 2014).

Araştırmanın en belirgin sonuçlarından biri, kadınların görünürlüğünün yalnızca sayısal düzeyde değil, temsil biçimleri bakımından da sınırlandırılmış olmasıdır. Kadın karakterler ders kitaplarında çoğu zaman anne, eş, öğretmen ya da hemşire gibi toplumsal olarak "uygun" görülen roller içinde sunulurken; erkek karakterler asker, yönetici, komutan, devlet adamı, çiftçi, esnaf ya da teknik uzman gibi daha geniş ve çeşitlenmiş rollerle temsil edilmiştir. Bu farklılaşma, toplumsal iş bölümünün cinsiyet temelli bir hiyerarşi içinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Kancı'nın (2008) vurguladığı üzere Türkiye'de ders kitapları uzun süre ulus inşası, yurttaşlık ve modernleşme söylemlerini erkek merkezli bir çerçevede kurmuştur. Bu araştırmanın bulguları da söz konusu sürekliliğin 1980-2000 döneminde etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Benzer biçimde uluslararası literatür, kadınların ders

kitaplarında çoğu zaman ikincil, yardımcı ya da sembolik figürler olarak yer aldığını; erkeklerin ise toplumsal değişimin asli aktörleri şeklinde sunulduğunu ortaya koymaktadır (Blumberg, 2015).

Meslek ve eğitim alanına ilişkin bulgular, kadınların kamusal görünürlüğünde sınırlı bir genişleme yaşansa da bunun dönüştürücü bir niteliğe ulaşmadığını göstermektedir. Özellikle 1990'lı yılların sonuna doğru kadınların okul, iş yeri ve bazı kurumsal mekânlarda daha sık görünür hâle gelmesi dikkat çekmektedir. Ancak bu artış, kadınların mesleki çeşitlilik içinde özgür ve eşit bireyler olarak temsil edildiği anlamına gelmemektedir. Kadınların daha çok bakım, eğitim ve hizmet odaklı mesleklerde yoğunlaşması; erkeklerin ise teknik bilgi, yönetim ve karar alma süreçleriyle ilişkilendirilmesi, cinsiyete dayalı meslek kodlamalarının sürdüğünü göstermektedir. Bu yönüyle bulgular, niceliksel artış ile niteliksel eşitliğin aynı şey olmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Kadınların kamusal alanda daha görünür hâle gelmesi, eğer kalıp yargılar aynı biçimde korunuyorsa, tek başına eşitlikçi bir dönüşüm anlamı taşımamaktadır (UNESCO, 2022).

Aile ve akrabalık ilişkileri bağlamında elde edilen veriler, toplumsal cinsiyet rejiminin en güçlü yeniden üretim alanlarından birinin aile söylemi olduğunu göstermektedir. Kadınların annelik, fedakârlık, duygusal emek ve ev içi düzenle özdeşleştirilmesi; erkeklerin ise geçim sağlama, rehberlik etme ve otorite kurma rolleriyle sunulması, aile kurumunun cinsiyetlendirilmiş bir iş bölümüne dayalı olarak temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Ders kitaplarında aile, toplumsal dayanışmanın ve değer aktarımının temel birimi olarak yüceltilirken, bu birim içindeki eşitsiz rol dağılımı çoğu zaman sorgulanmadan verilmektedir. Esen ve Bağlı'nın (2002) bulgularıyla uyumlu biçimde, kadınların aile içindeki varlığı merkezî görünse de bu merkezilik karar alma gücüyle değil, bakım sorumluluğuyla ilişkilidir. Dolayısıyla kadın, aile içinde vazgeçilmez ama iktidarsız bir özne olarak konumlandırılmaktadır.

Mekânsal görünürlük bakımından ortaya çıkan örüntüler de dikkat çekicidir. Kadınların çoğunlukla ev, okul, hastane ya da sınırlı toplumsal alanlarda temsil edilmesi; erkeklerin ise meydan, savaş alanı, devlet kurumu, pazar yeri, tarımsal üretim alanı ve kamusal karar mekânlarında yer alması, mekânın toplumsal cinsiyetle birlikte kurgulandığını

göstermektedir. Burada mekân yalnızca fiziksel bir arka plan değil aynı zamanda iktidarın ve aidiyetin dağıtıldığı sembolik bir düzendir. Erkeklerin kamusal mekânlarda doğal aktörler olarak sunulması, kamusal alanın erkekliğe ait olduğu fikrini normalleştirmektedir. Kadınların bazı mekânlarda yokluğu ise yalnızca temsil eksikliği değil, aynı zamanda hangi alanlarda söz sahibi olamayacaklarına ilişkin örtük bir pedagojik mesaj üretmektedir.

Dilsel çözümleme bulguları, temsil eşitsizliğinin sözcük düzeyinde de sürdüğünü göstermektedir. Erkekler için kullanılan sıfatların çoğu cesaret, güç, liderlik, çalışkanlık ve başarı gibi eyleyicilik çağrışımları taşırken; kadınlar için kullanılan nitelemeler sabır, şefkat, fedakârlık, zarafet ve yardımseverlik gibi ilişkisel ya da duygusal özellikler etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu durum, dilin yalnızca gerçekliği yansıtan nötr bir araç olmadığını, gerçekliği belirli kalıplar içinde kuran ve meşrulaştıran bir toplumsal pratik olduğunu göstermektedir (Fairclough, 2013). Ders kitaplarında kullanılan bu dil, çocukların erken yaşlardan itibaren hangi özellikleri kadınlıkla, hangilerini erkeklikle ilişkilendireceklerine dair güçlü mesajlar üretmektedir.

Etkinlik ve eylem temsilleri de benzer bir tablo ortaya koymaktadır. Kadınların çocuk bakımı, ev düzeni, el işi, gündelik bakım emeği ve sınırlı sosyal faaliyetlerle ilişkilendirilmesi; erkeklerin spor, üretim, seyahat, yönetim, keşif, mücadele ve kamusal görevlerle temsil edilmesi, eylem alanlarının cinsiyete göre ayrıştırıldığını göstermektedir. Özellikle görsel materyallerde erkek bedeninin hareket, güç ve dış dünya ile; kadın bedeninin ise durağanlık, iç mekân ve bakım emeği ile ilişkilendirilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin görsel pedagojiler aracılığıyla pekiştirildiğini düşündürmektedir. Çocuk okurlar açısından bu tür imgeler, neyin “normal” kadın davranışı ya da “doğal” erkek etkinliği olduğu konusunda güçlü bir örtük müfredat işlevi görmektedir.

Bu bulgular, dönemin tarihsel bağlamı içinde değerlendirildiğinde daha da anlam kazanmaktadır. 1980 sonrasında Türkiye’de şekillenen siyasal iklim, merkeziyetçi devlet yapısının güçlenmesi, toplumsal muhalefetin sınırlandırılması ve neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşması ile karakterizedir. Eğitim sistemi bu dönemde toplumsal düzeni koruyan, milli birlik ve geleneksel değerleri önceleyen bir çerçevede yeniden

yapılandırılmıştır. Dolayısıyla ders kitaplarında görülen muhafazakâr ve hiyerarşik toplumsal cinsiyet temsilleri, yalnızca pedagojik tercihlerin değil, dönemin siyasal-toplumsal yönelimlerinin de yansımasıdır (Solak & Karataş, 2025; Zürcher, 2025). 1980’li yıllarda aile merkezli değerler söyleminin güçlenmesi, kadınların annelik ve ev içi roller üzerinden tanımlanmasını desteklemiştir.

1990’lı yıllarda ise kadın hareketlerinin güçlenmesi, uluslararası insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerinin yaygınlaşması, medya ve sivil toplum alanındaki çeşitlenme gibi gelişmeler toplumsal cinsiyet tartışmalarını daha görünür hâle getirmiştir. Bununla birlikte araştırma bulguları, bu değişimlerin ders kitaplarına sınırlı, temkinli ve çoğu zaman yüzeysel biçimde yansıdığını göstermektedir. Kadınların görünürlüğünde belirli bir artış olsa da erkek egemen anlatının temel kodları korunmuştur. Başka bir ifadeyle sistem, yeni toplumsal talepleri tamamen dışlamamış; ancak bunları mevcut hiyerarşiyi sarsmayacak ölçüde içselleştirmiştir. Bu durum, ders kitaplarının değişime açık metinler olmaktan çok kontrollü uyarılma mekanizmaları olarak işlediğini düşündürmektedir (Arat, 1998).

1980-2000 dönemi ilkökul sosyal bilgiler ders kitapları toplumsal cinsiyet eşitliğini dönüştürücü bir perspektifle ele almamış; kadınları çoğunlukla geleneksel, ilişkisel ve destekleyici roller içinde temsil etmeyi sürdürmüştür. Erkekler ise kamusal yaşamın, tarihsel anlatının ve otoritenin asli öznesi olarak merkezî konumlarını korumuştur. Bu bulgu, ders kitaplarında kadınların sayısını artırmanın tek başına yeterli olmadığını; asıl gereksinimin, kadın ve erkekliğe ilişkin anlam çerçevelerinin eleştirel biçimde yeniden düşünülmesi olduğunu göstermektedir. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, yalnızca temsilde denge sağlamakla değil; bilgi, güç, emek, yurttaşlık ve liderlik gibi kavramların cinsiyetlendirilmiş kodlardan arındırılmasıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle gelecekte hazırlanacak öğretim programları ve ders kitaplarında kadınların yalnızca görünür kılınması değil, farklı toplumsal alanlarda özneleşen, karar alan, üreten ve dönüştüren bireyler olarak sunulması temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Veri Erişilebilirliği Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler, talep üzerine sorumlu yazardan temin edilebilir.

Teşekkür: Yazarlar teşekkür beyan etmemiştir.

Etik Beyan: Bu araştırma etik beyan gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: **Mustafa Şahin:** Fikir, Tasarım, Denetleme, Kaynaklar, Materyaller, Analiz ve/veya Yorumlama, Literatür Taraması, Eleştirel İnceleme; **Sedanur Giley:** Tasarım, Kaynaklar, Materyaller, Veri Toplama ve/veya İşleme, Analiz ve/veya Yorumlama, Literatür Taraması, Yazma.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız çift kör hakemli.

Finansal Destek: Bu çalışma TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında desteklenmiştir (Proje no:122K971).

Data Availability Statement: The data that support the findings of this study are available on request from the corresponding author.

Acknowledgments: This study does not require ethics committee approval.

Ethical Approval: Bu araştırma etik beyan gerektirmemektedir.

Author Contributions: **Mustafa Şahin:** Concept, Design, Supervision, Resources, Materials, Analysis and/or Interpretation, Literature Search, Critical Review; **Sedanur Giley:** Design, Resources, Materials, Data Collection and/or Processing, Analysis and/or Interpretation, Literature Search, Writing Manuscript.

Declaration of Interests: The authors declare no competing interests.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Financial Support: This research was funded by TUBITAK 1001 project (Project no: 122K971).

Kaynaklar / References

- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (Çev. Y. Alp & M. Özişik). İletişim Yayınları.
- Apple, M. W. (2014). *Ideology and curriculum*. Routledge.
- Arat, Y. (1998). Türkiye’de modernleşme projesi ve kadınlar. S. Bozdoğan & R. Kasaba (Ed.), *Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik* (ss. 82-117) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aşçı, F. (2020). *Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları* [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi], Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı.
- Blumberg, R. L. (2015). *Eliminating gender bias in textbooks: Pushing for policy reforms that promote gender equity in education*. UNESCO.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Connell, R. W. (2022). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (Çev. C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage.
- Davarcı, Y. (2021). *Din dersi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet üzerine bir analiz (1929-2018)* [Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Demirel, E. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi], Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı.
- Dündar, S. (2021). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet* [Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.

- Esen, Y., & Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 143-154.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.
- Fidan, S. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet* [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Güneş, Ö. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ayrımı (1990-2006). *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2), 81-95.
- Helvacıoğlu, F. (2000). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. Kaynak Yayınları.
- Kancı, T. (2008). *Imagining the Turkish men and women: Nationalism, modernism and militarism in primary school textbooks, 1928-2000* [Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü / Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı.
- Karaboğa, M. T. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet rolleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(1), 4847-4881.
- Küçük Karaca, C. (2022). *Cinsiyet eşitliği çerçevesinde sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Laruffa, F. (2022). *Neoliberalism, economization and the paradox of the new welfare state*. Cambridge University Press.
- Ledin, P., & Machin, D. (2017). Multi-modal critical discourse analysis. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge handbook of critical discourse studies* (pp. 60-76). Routledge.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach*. Sage.
- MEB. (1990). *İlkokullar için sosyal bilgiler-4*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Özdemirci, Ö. K., Erdol, T. A., & Şahin, M. (2024). Öğretim programları ve ders kitaplarında kadın imgesi analizine yönelik ölçüt belirleme: Bir delphi çalışması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 2097-2125.
- Pingel, F. (2010). *UNESCO guidebook on textbook research and textbook revision*. UNESCO.
- Reisigl, M. (2017). *The discourse-historical approach*. Routledge.
- Sanır, F., Asal, T., & Akşit, N. (1983). *İlkokul sosyal bilgiler-4*. Millî Eğitim Basımevi.
- Sanır, F., Asal, T., & Akşit, N. (1987). *Sosyal bilgiler-5*. Millî Eğitim Basımevi.
- Solak, Y., & Karataş, M. (2025). Türkiye'nin koalisyonlu yılları (1991-2002). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 14(41), 305-322.
- Sönmez, K. (2020). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı.
- Süer, N. B. (2024). *4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet (1968-2021)* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa]. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Şahin, M., Kaya, E., Taşdelen, A., & Yılmaz, U. (2022). Hayat bilgisi ders kitaplarında kadın imgesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 19(4), 669-680.
- Şahin, N., & Şahin, A. (1996). *İlköğretim sosyal bilgiler-5 ders kitabı*. Salan Yayınları.
- Şenünver, G., vd. (1999a). *İlköğretim okulu sosyal bilgiler-4*. Millî Eğitim Basımevi.
- Şenünver, G., vd. (1999b). *İlköğretim okulu sosyal bilgiler-5*. Millî Eğitim Basımevi.

- UNESCO. (2022). *Global education monitoring report: Gender report*.
- Van Dijk, T. A. (1995). Discourse analysis as ideology analysis. In C. Schäffner & A. L. Wenden (Eds.), *Language and peace* (pp.17-33). Dartmouth.
- Wodak, R. (2015). Critical discourse analysis, discourse-historical approach. In K. Tracy, C. Ilie, & T. Sandel (Eds.), *The international encyclopedia of language and social interaction*. Wiley.
- Zürcher, E. J. (2025). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.